

Menneskets møte med overmakten

Skillingsviser om forlis i Norge på 1800-tallet

Sarah Dahle Hermanstad

Skipsforlis har vært et velkjent tema og motiv i både billedkunst og litteratur, og ble særlig populært under romantikken på 1800-tallet. Norske malere som J. C. Dahl har malt mange ulike versjoner av skipbrudd-scener og i 1872 skrev forfatteren Jonas Lie om *Tremasteren* «*Fremtiden*», med utgangspunkt i et forlis ved Finnmarkskysten. Det var sjelden snakk om en realistisk gjengivelse av spesifikke og virkelige hendelser, men om å skape en metafor for samfunnet, og rom for ettertanke og refleksjon rundt det sublime og opphøyde. Det sublime var hele tiden nært knyttet til havet, på grunn av dets ubegripelige størrelse, uhåndterlighet og uhyggelige undertone. Dermed kunne skipsvrak og skip-i-storm brukes som motiv for å oppnå en opphøyd og fengslende stemning.¹

I Gunnerusbibliotekets spesialsamlinger er skillingstrykk om forlis en av de vanligste visetypene. Vi finner dem både i

Skipbrudd av J. C. Dahl 1824 (Lillehammer Kunstmuseum/digitaltmuseum.no).

form av nyhetsviser og sørgeviser, om store, nasjonale hendelser og lokale tragedier. Forlis og vrak var noe de aller fleste kjente til på 1800-tallet, og som folk forstod betydningen og symbolikken av. Sjøveien var hovedtransportåren i det norske samfunnet og de fleste kjente risikoen ved å ferdes på havet. Framstillinger av forlis utgjør derfor et godt utgangspunkt for å få en forståelse av samtidens praktiske forhold, men også av de overnaturlige og religiøse aspektene ved livet, og ytterpunktene mellom liv og død.

Bekjentgjøring av forlis i samtiden ble gjort gjennom flere ulike skriftlige medier, som sjøforklaringer og bergingsjournaler, trykte plakater, aviser og skillingstrykk. I motsetning til skildringer av forlis i litterære verk og billedkunst, er disse kildene konkrete med hensyn til årstall, navn, sted og begivenhet. Sjøforklaringene var rettslige avhør av kaptein og mannskap for å avklare årsaken til ulykken. Bergingsjournalene var en dokumentasjon av bergingsvirksomheten med oversikt over bergingsmannskap og det bergede vrakgodset. Dette skulle tjene som grunnlag for avgjørelser angående vrakets håndtering. Både sjøforklaringer og bergingsjournaler var gjerne skrevet av

embetsmenn for embetsmenn, og var derfor ikke tilgjengelig for allmuen i samtiden. Offentlige bekjentgjørelser av vrakfunn kunne i stedet gjøres via trykte plakater, og hadde ofte som mål å lokalisere eieren av skipet eller opplyse om eventuelle vrakauksjoner. Avisartikler kunne gå lengre i å sette forliset inn i en bredere kontekst, men var heller ikke et tilgjengelig medium for alle.² I denne sammenheng gir skillingstrykkene både et unikt innblikk i datidens nyhetsbilde, tanker og holdninger til ulike begivenheter, og viser hva folk var interessert i å vite noe om.

Sammenlignet med avisene var skillingstrykkene billigere og mer tilgjengelig for folk flest. For selv om deler av allmuen i Norge var lesekyndige allerede fra 1700-tallet, og blant annet forordningen om allmueskoler ble vedtatt i 1739, ville det variere i hvilken grad barn fikk undervisning og leseopplæring på 1800-tallet.³ Ved fiskeværet Mausund nord for Frøya, kunne sognepresten i 1816 fortelle at foreldrene var avhengig av å sysselsette barn helt ned i åtteårsalderen, for å kunne tjene til livets opphold. Dette hindret derfor barna i å «tage fornøden Deel i de offentlige Underviisningsanstalter».⁴ Skillingsvisene med sin enkle form og rytme, skulle synges og høres, ikke bare leses. På den måten hører de både til den skriftlige og muntlige fortellertradisjonen, og kunne brukes som et medium for å spre nyheter om dagsaktuelle begivenheter, for en befolkning med og uten lesekunnskaper, samtidig som de kunne brukes aktivt til underholdning og sang.

Skillingsviser kunne omhandle helt aktuelle saker i samtiden og inneholde mange av de samme opplysningene som avisene. Men det blir likevel tydelig at de tjente en helt annen funksjon for sitt publikum. Sammenlignet med nyheter om forlis var avisene mer opptatt av å stadfeste hvordan ulykkesforløpet utspant seg. Det dreide seg om værforhold, navigeringsmuligheter, kapteinens rolle, mulig menneskelig eller maskinell svikt,

losvesenet og andre praktiske forhold. Dette var informasjon som både redere, assurandører, sjøfolk og kjøpmenn kunne ha direkte nytte av. Skillingsviser som omhandlet forlis var i større grad opptatt av å framstille ulykken som en menneskelig tragedie, hvor naturkreftene og Guds allmektige styrke ble vektlagt. Mennesker ble gjort til brikker i et større spill, totalt maktesløse overfor de voldsomme naturkreftene, skjebnen og Guds forsyn. Havet framstod som en uhåndterlig overmakt, som ga utgangspunkt for ettertanke og refleksjon. På den måten var skillingsvisene med på å binde sammen de praktiske aspektene ved et skipsforlis, med det religiøse og overnaturlige, som til sammen utgjorde kystboernes verdensbilde på 1800-tallet.

En nyhetsvise og to sørgelige viser: «Ingermanland», Titranulykken og Talgsjøulykken

Ved å ta utgangspunkt i tre skillingsviser, en nyhetsvise og to sørgeviser, vil det være mulig å peke på noen fellestrekk og ulikheter ved framstillingen av forlis. Nyhetsviser dreide seg gjerne om mer sensasjonelle begivenheter, med utgangspunkt i både små og store skipsforlis.⁵ Sørgevisene handlet i større grad om å sørge over mennesker som hadde gått tapt og minnes tragiske hendelser. De tre visene omhandler tre ulike typer forlis som kunne finne sted langs norskekysten på 1800-tallet. De framstiller både forlis av store, utenlandske seilskip og mindre norske fartøy. De tar for seg ulykker av eksepsjonelt store dimensjoner, samt mindre og mer personlige tragedier, og de omhandler både krigsskip, fiskeflåter og den lokale båttrafikken langs kysten. Felles for de tre visene er hvordan mennesket blir framstilt i møte med en overmakt, og hvordan de samtidig gir bud om frelse for de omkomne. Visene uttrykker en form for fatalisme, hvor alt er

Skillingstrykk av visene om Ingermanland, Titranylukken og Talgsjøulykken fra 1800-tallet (NTNU Gunnerusbiblioteket).

forutbestemt, samtidig som de oppfordrer til videre pågangsmot for alle som ferdes på havet.

Nyhetsvisen *En sørgelig Vise om Linieskibet Ingermanland*..., består av 31 vers og omhandler forliset av det russiske linjeskipet «Ingermanland» utenfor Kristiansand i 1842.⁶ Denne visen er et eksempel på hvordan nyhetsviser kunne brukes til å spre aktuelle nyheter i samtiden, og inneholder en rekke redelige opplysninger. I tittelen får vi vite at skipet «forliste ved Oxø, [Oksøy utenfor Kristiansand], hvorved 410 Mennesker omkom». Det eksakte antallet omkomne varierer i ulike kilder, men tallet ligger som regel på rundt 300–500 personer. En uke etter forliset ble det i avisen *Den Constitutionelle* beregnet at 480–490 mennesker hadde berget livet, av de rundt tusen som skal ha vært om bord da skipet forliste.⁷ Det var med andre ord en ulykke av enorme dimensjoner, som det både ble skrevet mye om i avisene i samtiden og som ble skildret i skillingstrykk som sirkulerte blant allmuen.

Visen om «Ingermanland» gir oss opplysninger om hvordan skipet ble møtt av stormvær utenfor Lindesnes: «Men da det

vendte ved Lindesnæs. Det farlige Storme mødte», og endte med å gå på et blindskjær: «Dybt under Vandet de blinde Skjær Med skarpe Spidse sig dølger». Mannskapet avfyrte flere kanonskudd for å tilkalle hjelp fra lokalbefolkningen, og det ble satt ut tre livbåter: «Imidlertid paa det russiske Vrag Man udsætter trende Baade». Visen forteller hvordan den ene livbåten klarte å komme seg inn til Mandal, den andre sank og den tredje ble berget på sjøen. Videre forteller den om dampskipet «Nordcap», som gikk ut fra Kristiansand for å bistå i bergingen, og som senere fikk følge av «Constitutionen». Til sammen skal de to skipene ha berget 150 mann fra vraket:

Hundred og femti vare ombord,
 Og reddede alle bleve,
 Vi kunne ikke beskrive med Ord
 De Rededes Fryd og Glæde.

Opplysningene i visen stemmer godt overens med andre kilder, men er nokså forenklede. Visen oppgir ikke noe nøyaktig tidspunkt for ulykken, og framstillingen av bergingsforsøkene og mannskapets kamp for å berge skip og folk blir nokså ufullstendig. Dette har måttet vike til fordel for visens fokus på menneskenes kamp mot de mektige naturkreftene, til tross for at bergingsarbeidet var av stor interesse for allmuen i samtiden. I *Norsk Handels-Tidende* sto det blant annet at «Nysgjerrigheden i Forbindelse med ængstelige Forventninger, har her vært uhyre stor; og vi have ikke seet en saa almindelig Bevægelse, som her herskede igaar».⁸ Selv om opplysningene kunne være mangelfulle, og fokuset et helt annet enn i avisene, betyr ikke det at visen ikke inneholdt tilstrekkelig med informasjon til å tjene som nyhetsspreder i samtiden. Hvis vi også går ut ifra at visen ble skrevet kort tid etter ulykken, ville forfatteren, som i dette

tilfellet er ukjent, uansett ha måttet basere seg på mangelfull informasjon. Det kunne ta tid å samle opplysninger og vitnesbyrd fra alle de involverte partene.

I tillegg til bergingsarbeidet ble vrakets plassering i sjøen et viktig og svært omdiskutert tema i samtidens aviser, fordi det var av stor betydning for skipstrafikken utenfor sørlandskysten.⁹ Flere var bekymret for at det nedsunkne vraket ble liggende i en slik dybde at det kunne kollidere med passerende skip, og dermed utgjøre en direkte fare. Dette blir heller ikke et tema i visen om «Ingermanland». I stedet avslutter visen beskrivelsen av skipets tragiske ferd med at:

Nys laa på Bølgen saa stolt og ny
 Den Bygning, nu er den begravet,
 Stag, Toug og Blokker er ført til By,
 Men Skroget er sjunket i Havet.

Diskusjoner om vrakets plassering kan kanskje i større grad tilskrives redernes og handelsstandens interessefelt. Bergingsarbeidet var derimot noe hele kystbefolkningen langs sørlandskysten ble involvert i. Visen befatter seg likevel ikke med hendelsene i etterkant av ulykken. Den er i stedet opptatt av det menneskelige perspektivet i den tragiske begivenheten, og å plassere det hele inn i en meningsfull kontekst, som en kommentar til forholdet mellom menneske og natur, eller menneske og Gud.

De to sørgevisene fokuserer på mer hjemlige tragedier, altså forlis av norske fartøyer på vei til byen eller på fiske. Visen *En Minde-Krans om den store Sjøulykke som foregik paa Titterhavet ...*, tar for seg den kjente Titanulykken høsten 1899. Nærmere 150 mennesker omkom i en orkan under storsildfisket utenfor Titrån på Frøya dette året.¹⁰ Visen er skrevet av Peder Anbjørnsen Seivaag (født 1847), som var en kjent kunstner i Trøndelagsområ-

det på denne tiden.¹¹ Han forfattet også den andre sørgevisen *En Mindekrands over den sørgelige Tildragelse, der foregik ved Kristiansund paa den saakaldte Talgsø i Aaret 1885 ...*¹² Denne visen omhandler en tragedie i mindre skala enn «Ingermanland» og Titranulykken, men representerer ulykker som oftere kunne finne sted langs kysten av Norge.

I introduksjonen til visen om Talgsjøulykken får vi vite at det dreier seg om fire personer som hadde omkommet i en båt på sjøen i desember måned. De kom alle fra Skomsøy på Smøla i Nordmøre og var på vei til Kristiansund. I mars måned året etter omkom også en femte person i en annen ulykke på sjøen. Han var enkemann etter en av de omkomne, og blir derfor nevnt i den samme visen. Ettersom Talgsjøulykken var mer begrenset i antall ofre enn både «Ingermanland» og Titranulykken, kunne alle de omkomne nevnes med fullt navn og alder. Dette må ha gjort et spesielt inntrykk på de som kjente de omkomne personlig i samtiden, og ved første øyekast virker visen å utfolde seg nærmest som en privat liktale. Men samtidig vil navnene også kunne gjøre et sterkt inntrykk på alle andre tilhørere av visen. Identifiseringen av de omkomne ga et navn, og symbolsk sett også et ansikt, til de mange som omkom på sjøen hvert eneste år.

Både Titranulykken og forliset av «Ingermanland» var begivenheter som ble husket i lang tid, og som var mer eller mindre «synlige» for befolkningen. Titranulykken førte til en større nasjonal innsamlingsaksjon, og flere familier ble sittende igjen uten en forsørger, og var derfor avhengig av veldedighet. Femti år etter ulykken ble det reist en bauta på Titran, til minne om de omkomne. Dette var en type begivenhet som ble videreformidlet fra generasjon til generasjon i store deler av landet. Det samme gjelder «Ingermanland», som medførte store bergingsaksjoner og redningsdåder i samtiden, som blant annet ble markert av Tsar Nicolai I, i form av et fond til trengende sjøfolk (som eksis-

terer fortsatt).¹³ I 1994 ble det også reist et russiskortodoks kors i Mandal, til minne om de omkomne.¹⁴ Det vil derfor ikke være urimelig å anta at visene om disse hendelsene også ble sunget i lengre tid.

Mindre båtulykker, som Talgsjøulykken, var vanlige langs kysten av Norge. Disse medførte ikke like store overskrifter i avisene, slik som de to andre begivenhetene, men ble likevel rapportert som en del av det samlede nyhetsbildet. Ulykken på Talgsjøen finner vi blant annet nevnt i Morgenbladet, Dagsposten og Kristiansundsposten:

ULYKKESTILFÆLDE. Paa en reise fra Smølen til Kristiansund er i Lørdags sandsynligvis 3 Mænd og 1 Kvinde forulykkede. De forlod sit Hjemsted, Skomsøen, i nogenlunde godt Veir om Morgen, men ved Middagstid blæste der op en Storm af Nordvest, der antagelig er bleven dem for stærk. Man har siden ikke hørt noget om de Bortkomne, men en paa Skorpen i Dalesundet fundet Kontrabog, et Skrin og en Tønde, dem tilhørende, synes at vise, at et Ulykkestilfælde her foreligger.¹⁵

Dette var en type ulykke de fleste som ferdes på Talgsjøen, og alle andre steder langs norskekysten, risikerte å havne i. Viser om slike konkrete tilfeller kunne derfor formidle et mer allment tema, ettersom både ulykkesforløpet og sorgen de etterlatte satt igjen med, var overførbar til en rekke lignende tilfeller gjennom historien.

Kunngjøringen om Talgsjøulykken i avisen var kort og konsis. Det ble opplyst at årsaken til ulykken var at det blåste opp til storm, som «antagelig er bleven dem for stærk». Det er nettopp dette poenget som Seivaag har brukt omtrent samtlige 29 vers på å framheve i sin vise:

Den lille Baad blev snart til Bytte
 For Stormens stærke Overmagt;
 thi Bølgerne den snart mon fylde,
 Og Folket blev strax ødelagt.
 Da maatte de til Grunde gaa
 Og drikke Dødens bittre Skaal.

Visen om Talgsjøulykken kunne i dette tilfellet by på flere detaljer enn den korte kunngjøringen i *Kristiansundsposten*, men det er likevel de mange versene om menneskets møte med en overmakt, som ble tillagt størst vekt.

Menneskets møte med overmakten

Kystsamfunnet langs norskekysten har alltid vært preget av voldssomme naturkrefter, og kystboerne har måttet lære å leve med disse kreftene på godt og vondt. Skillingsviser om forlis gir oss et innblikk i menneskets forhold til disse naturkreftene, med sitt fokus på hvordan mennesket prøver å finne sin plass i den store helheten. Fatalisme og ståpåvilje eksisterte side om side, og viser hvordan mennesket har måttet kjempe hardt under vanskelige kår, og samtidig underkastet seg utemmelige krefter.

O Gud, som raader i det Høie,
 Og har vor Skjæbne i Din Haand,
 Du ser os alle med Dit Øie,
 Du snart opløser Livets Baand,
 Ja endog, naar vi det mindst tror,
 Da ser man os til Graven gaar.¹⁶

Alle de tre skillingsvisene om «Ingermanland», Titranylkykken og Talgsjøulykken har den samme underliggende fortellingen

om menneskets underlegenhet i møte med en overmakt. Det gjelder både havet som den uovervinnelige naturkraft og den allmektige Gud og Guds forsyn. Menneskets forhold til denne overmakten var tosidig. Det handlet om motet til å fortsette å kjempe for livets rett i møte med det overmektige havet, samtidig som de måtte føye seg under en allmektig Gud: «thi bøier Knæ For Gud, den eneste Stærke».¹⁷

Disse tre visene om ulike typer forlis er til dels med på å frata menneskene skyld for ulykkene. De som havnet i nød, de som dro ut for å prøve å berge dem og de som ble stående maktesløse på land, var rett og slett for svake: ikke fordi de manglet kunnskap, mot og evne, men fordi naturkreftene var uovervinnelige: «Ei nogen redning turde vove at komme ud paa Havets Flod».¹⁸ I visen om Talgsjøulykken blir begrepet *overmakt* brukt helt konkret for å illustrere dette: «Den lille Baad blev snart til Bytte For Stormens stærke Overmagt». I visen om «Ingermanland» blir også vrakgodset brukt som symbol på menneskets svake posisjon i møte med havet: «Ved Toldbodbyggen man end kan se Det bjergede Gods – det Mærke Paa al vor Svaghed». De voldsomme naturkreftene var det bare Gud som regjerte over, og begge de to sørgevisene påpeker også hvordan det var Gud som hadde framkalt stormen: «Da Herren lod en Stormvind fare» over Talgsjøen og «En Cyklon Herren sendte hen» over fiskeflåten ved Titran. Mennesket kunne derfor ikke klandres for sin maktesløse posisjon. Det var ikke deres oppgave å trosse naturkreftene, som framstår som en forlengelse av Guds allmakt:

Saa let han kaster det største om,
Vi Mennesker ere saa svage,
Og bøie maa vi os vel for ham,
Som tæller vor' Levedage.¹⁹

Budskapet om Gud som den allmektige og allvitende står sterkt i alle de tre visene. Gud var den som bestemte hvem som skulle dø og når, og den eneste som hadde oversikt over den større helheten. Døden var på ingen måte forutsigbar for menneskene, som i stedet måtte finne seg i at tilværelsen ved havet var styrt av krefter som de ikke rådde over. I visen om Titranulykken blir dette illustrert av Seivaag ved å redusere menneskene til enkle vekster, som blomstrer og visner i løpet av en dag: «Vi er som Blomster, Græs og Hø. I dag er vi som rosen rød, I morgen stive, kold og død». Menneskenes forholdsvis korte tid på jorden understreker hvor lite de har å stille opp med i et større, guddommelig perspektiv: «Thi alt er kort for Dine [Guds] blikke». Mennesket måtte derfor innordne seg i en større meningsfull kosmisk orden, hvor det bare var Gud som hadde innsyn i helheten.²⁰

De fleste som var bosatt langs kysten hadde på et eller annet tidspunkt opplevd forlis i eget nærmiljø, og som påvirket dem enten direkte eller indirekte. Dette gjaldt forlis av store skip på lengre reiser og mindre båter på vei til og fra handelssteder, kirker og fiskeområder. Talgsjøulykken representerte en virkelighet skillingsvisenes publikum lett kunne identifisere seg med. «Ingermanlands» forlis og Titranulykken var derimot ulykker av et omfang som ble framstilt nærmest uten sidestykke. I visen om Titranulykken velger derfor Seivaag å sammenligne det uvanlig høye antallet omkomne med den årlige slakten av husdyr på høsten: «Den store Død jeg nu afmaler, November Slagte-Maaned er. Men her jeg vil tilbage stride, Oktober samme Navnet bær».

Konseptet bak november som slaktemåned må ha vært nok så godt innprentet blant den norske allmuen og vekket assosiasjoner til hvordan slakten var en naturlig del av årets syklus. Det samme gjaldt også årstidens sterke forbindelse til høststormer og ulykker på sjøen. Mikkelsmessen 29. september markerte overgangen til vinteren, og oktober ble derfor den første måneden

En strandvasker av Nikolai Ulfsten 1884 (*Nasjonalmuseet/digitaltmuseum.no*).

i det tøffe vinterhalvåret. Å kombinere assosiasjoner til slakt og ulykker på havet, kan potensielt ha hatt en sterk effekt på kystboerne, som nettopp var avhengig av å tilpasse seg de tøffe forholdene ved kysten. Å forholde seg til oktober som «slaktemåned» på samme måte som de forholdt seg til november som slaktemåned for husdyrene, ble trolig en brutal, men treffende, skildring av det harde livet ved kysten. Det var derfor årets faste syklus som var årsaken til den økte risikoen på havet, og ikke menneskelige handlinger.

Innholdet i de tre visene er i aller høyeste grad religiøst og framstiller menneskene som svake i møte med Gud og naturkreftene. I storm og orkan kjempet de på mange måter en forgjeves kamp. Likevel var det ikke slik at mennesket var forventet å overgi seg. De hadde sin plass i den store helheten. Budskapet var nok i større grad at de ikke skulle kjempe *mot* disse kreftene, men heller tilpasse seg forholdene. For de som ble et offer for naturkreftene var skillingsvisenes viktigste budskap en forsikring, eller et ønske, om at de som omkom på havet ville oppnå evig frelse hos Gud.

Fatalisme og frelse

Å omkomme på havet betydde i mange tilfeller at de døde ikke ble funnet, og dermed kunne de heller ikke begraves i kristen jord. Dette var en realitet som blir framhevet i visen om Talgsjøulykken:

Ei nogen udaf disse arme fik se
tilbage til sit Hjem.
Men ned paa Havets Bund de hvile.
O tænk, en blød og fugtig Seng
Blandt Fiskene de hvile maa,
Paa Dommedag de skal opstaa.

I en slik situasjon ble visenes rolle å gi et løfte eller en bønn om at de som forsvant på havet også vil komme til himmelen og bli frelst. I visen om Titanulykken står det derfor:

Den store Flok, som kom i Fare,
Og druknet i det mørke Vand.
Gid de gik ind til Fred og Glæde,
Paa Salighedens lyse Strand,
Og leve der bland frelstes Tal
Hos Gud i Himlens Brude-Sal.

Fokuset på frelse for de omkomne i skillingsvisene er med på å framheve en fatalisme i kystbefolkningens levemåte. Fatalisme handler i utgangspunktet om troen på at alt var skjebnebestemt, og hvor mennesket ikke hadde rom til å handle av egen fri vilje, eller hvor menneskelige valg og handlinger uansett ikke vil ha noe å si for utfallet.²¹ Ingen av de tre visene utforsker årsaken til de tragiske hendelsene, men fokuserer på den ulykkelige situasjonen de omkomne og etterlatte befant seg i.

I visen om Talgsjøulykken kommer en slik fatalisme tydelig fram. I ett av versene ser vi hvordan menneskenes kamp for å overleve til dels blir presentert, men i form av en forgjeves kamp:

I Ynglinge, I tvende kjække,
 Som längst med Vraget følge maa,
 Hvor mandelig I monne kjæmpe;
 men ingen Redning var at faa.
 Thi Baadens Vrag i knus mon gaa,
 Og I Jers Haandtag miste maa.

Det som i stedet blir gjentatt i flere vers er hvordan de omkomne *måtte* dø, *måtte* vekke fra sin familie på jorden, og *måtte* drikke dødens bitre skål:

Han maatte her fra Verden flytte,
 Og Dødens Skaal han drikke maa.
 Han maatte sine Øine lukke
 Paa Bølgen blaa i Sne og Storm.
 Det var for ham en bitter Sag,
 Og blir oplyst paa Dommedag.

Dette blir presentert som et generelt problem for alle som ferdes på havet: «Paa Havets Bølger mange svæver. Og mange finder der sin Grav». Dette var bestemt av Gud, og derfor presenteres det heller ingen løsning på hva kystboerne kunne gjøre for å avverge lignende ulykker. Det var havet som var årsaken, og havet kunne ikke mennesket vinne over:

Du stolte Hav med Bølger grumme,
 Du saarer mangan ager Ven!
 Sjønt han er ung, sa blir han gammel,

Ai al sin Sorg, du sender hen.
 Du er dog den, det ofte slaar.
 Men aldrig læger dine Saar.²²

Forfatterne av de tre visene var ikke opptatt av å så tvil om kystboerne og sjøfolkenes dyktighet på sjøen, ei heller nødvendigheten av å befinne seg på havet i dårlig vær. Dette var en virkelighet samtidens mennesker kjente seg igjen i, og forstod realiteten av. Men forfatterne var heller ikke opptatt av å finne trøst i håpet om en bedre framtid, med bedre utstyr for navigering og berging. Trøsten lå heller i budskapet om frelse, og at mennesket kunne glede seg over muligheten til å møte sine kjente og kjære i paradiset.

I visen om «Ingermanland» blir både menneskelige handlinger og konstruksjoner satt i sammenheng med en slik fatalistisk forestillingsverden, hvor menneskelige handlinger har lite å si for utfallet. Dette var til tross for et stortilt bergingsarbeid i samtiden, som også resulterte i et eget takksigelsesbrev, publisert i avisen *Den Constitutionelle* noen uker etter forliset:

Vi, [offiserer fra «Ingermanland»] som tilligemed Mandskabet af det forulykkede Linieskib Ingermannland, omtrent 300 i Tallet, ere blevne reddede, bringe Eder herigjennem vor inderligste og underdanigste Tak for den betimelige Hjælp og særdeles fornuftige Anordninger til vor Redning [...] for deres Umag og Omhu for saa meget som muligt at lette vor i høieste Grad sørgelige Stilling.²³

I skillingsvisen poengteres det i stedet hvordan det mektige skipet ble knust og alt håp var ute. Selv teknologiske nyvinninger som dampskip hadde lite å stille opp med, og var avhengig av Guds vilje:

Den anden Morgen gik Nordkap ud
 Med Constitution i Følge,
 At prøve om den almægtige Gud
 Dem vilde Vraget fordølge.

«Constitutionen» var Norges første dampskip, og «Nordcap» var det første dampskipet til den norske marinen. Visen poengterer at de to skipene berget 150 mennesker fra «Ingermanland», men denne dåden ble ikke tillagt mannskapets innsats eller de nye dampskipenes pålitelighet. I stedet påpekes det at uten Gud ville de ikke gjort annet enn å søke i blinde ute på det store hav, og det var takket være Gud at deler av mannskap og passasjerer ble berget: «Dog vil vi takke den gode Gud, som lod de Øvrige leve».

Visen om «Ingermanland» forteller videre at det ble satt ut tre livbåter fra vraket, hvor det ene kom seg inn til Man-

Ingermanlands forlis i Skagerrak natt til 30. august 1842 av Ivan Konstantinovich Aivazovskiy, 1876 (*The Central Naval Museum/Wikimedia Commons*).

dal, det andre sank og det tredje ble berget av et skip som kom dem i møte. Takksigelsesbrevet i *Den Constitutionelle* er enda mer tydelig på hvilken menneskelig innsats som lå bak denne prestasjonen. Nikolai Nikolaisen, kaptein av sluppen «Lena» og Andreas Bentsen, kaptein av kutteren «Hjorten», nevnes i denne sammenheng med navn, nettopp for å framheve hvordan de berget livet til mange mennesker.²⁴ Skillingsvisen framhever ingen form for heltedåd, men det er heller ikke fokus på menneskelige feil eller syndebukker. Dette ble i større grad et tema for avisene.

I forbindelse med Titranulykken, natt til 14. oktober 1899, ble det skrevet mye i avisene i ukene etter hendelsen. Avisene var i stor grad opptatt av de praktiske detaljene, og de verdiene som lot seg kvantifisere, slike som antall ødelagte båter og utstyr, verditap i kroner, og tall på omkomne og etterlatte. Selv om også avisene konkluderte med at det plutselige og eksepsjonelt voldsomme stormværet var årsaken til ulykken, var de likevel interessert i å finne de menneskelige feilene, som kunne redusere risikoen for tap av liv.

I *Adresseavisen* ble det i tiden etter Titranulykken påpekt behovet for å skaffe en telegraf-forbindelse til Frøya,²⁵ og nye fyrlykter ved Titran og Sæbuodden på Hitra, fordi «Mange vilde Ulykkesnatten kunnet redde sig, om der havde været Fyr paa dette Sted, paastaas der».²⁶ Det ble også skrevet mye om det som av flere ble oppfattet som kaotiske tilstander inne ved havnen på Titran, på grunn av en «planløs og uforsvarlig Opankring».²⁷ Det var derfor stort behov for et fiskerioppsyn ute på øyene, hvor det i fiskerisesongene alltid var store ansamlinger av båter, og som gjorde det «aldeles uforsvarligt, at saadant nu ikke var etablert i Titran».²⁸ Avisene uttrykte på denne måten samtidens teknologiske optimisme, med muligheter for utbedringer av kystleia. Dette ga mennesket mye rom for forbedring og handling.

I skillingsvisene havnet innsatsen til de norske losene, dampskipene og lokalbefolkningen langs sørlandskysten i 1842, og trøndelagskysten i 1899, i skyggen for beretningen om den store tragedien, hvor Gud hadde kalt til seg hundrevis av mennesker. I sin studie av nordnorske fiskere har imidlertid historiker Narve Fulsås konkludert med at den type fatalisme som kom til uttrykk i skillingsviser ikke nødvendigvis lå til *hinder* for handling, men faktisk ble et *vilkår* for handling. Havet kunne ikke temmes, så det var ikke der budskapet lå. Det handlet heller ikke om at fiskerne hadde utsatt seg selv for storm og uvær, som en uforutsigelig fare de hadde pådratt seg selv, men heller om en uunngåelig fare, som de ble utsatt for av ytre krefter. Når disse farene kunne bli sett på som en del av verdens orden, og den store helheten, ble de til en viss grad ufarliggjort. Evig frelse ble en trøst, som ga kystboerne et økt handlingsrom. Dermed ble det likevel plass for menneskelig handling blant de overmektige kreftene ute på havet, og langs den værharde norskekysten.²⁹

Budskapet om frelse ble et viktig poeng i skillingsvisene, og tydeliggjør en forskjell i budskap og funksjon for skillingsviser og aviser. Titanulykken var en enorm tragedie, og det var nok et stort behov for ulike måter å gi mening til dette på. Nesten 150 mennesker omkom denne natten, både fra Hitra og Frøya-området, men også fra andre deler av landet, fra Haram i sør til Bodø i nord.³⁰ Ulykken gjorde et stort inntrykk i samtiden, og det ble gjennomført en rekke innsamlinger for de etterlatte, med kjente personligheter som blant annet dikteren Bjørnstjerne Bjørnson og polfareren Fridtjof Nansen.³¹ Titanulykken skapte overskrifter i mange av landets aviser og sympatien for de etterlatte var stor over hele landet. Men avisene hadde større problemer med å sette ord på sorgen og tomheten blant kystbefolkningen.

Uken etter Titanulykken skrev *Adresseavisens* korrespondent om hvordan «Synet af Ødelæggelsen samt Sorgen og Jam-

meren blandt Befolkningen var altsammen saa grufuldt, at det var ligefrem ubeskriveligt».³² I de forsøk som likevel ble gjort på å sette ord på denne sorgen, var det lite å hente i form av trøst. Selv på Halten, hvor ingen hadde omkommet, skrev *Adresseavisens* korrespondent: «Men Herregud hvor her ser trist og sørgeligt ud i Halten! De forvitrede, forstenede Ansigter er næsten lige saa haarde og ubevægelige som de graa, golde og forvitrede Klipper!» Og om en enke på Mausund skrev han: «Især gjorde en Enkes Graad og Jammer et rystende Indtryk. Hun var nemlig næsten fra Sands og Samling. Man kunde høre hendes Jammer langt udenfor Huset».³³ Korrespondentens trykte ord kunne ikke gjøre noe med den høylytte jammer fra de mange hjem. Avisen hadde ikke noe religiøst budskap om frelse. Gud virket å være fraværende ved begivenhetens forløp, og de etterlatte satt igjen med en sorg som ingen hjelp kunne bøte på. Kanskje var det nettopp derfor sørgevisene ble så viktige, og ble produsert såpass raskt etter hendelsen. Når Seivaag bruker 19 vers på å sette ord på de tragiske forhold i 1899, var ikke dette bare en observasjon og en dokumentering av tingenes tilstand. Dette var levende ord, som kunne synges, og gi ord, form og mening til jammeren og sorgen:

O Gud gyd Balsam i de Hytter,
 Som bløder under disse Slag.
 Send' hen o Gud til deres Hjemme,
 Din Forsynshaand til hver en Dag.
 Stil deres Graad og deres Sorg,
 O Gud i Himlens faste Borg!

Pågangsmotet

Fatalisme som et vilkår for menneskelig handlingsrom, handlet også om pågangsmot. Seivaag skrev i en slags tilleggskommentar til visen om Titranulykken, at den «bør forefindes i ethvert Hjem, som til et minne og advarsel for dem som ferdes på de grådige bølger». Denne advarselen indikerer at visen ikke bare skulle uttrykke en form for fatalisme, hvor man godtok en forutbestemt skjebne uten å kjempe for livets rett. I visen om Talgsjøulykken ble det også framhevet hvordan de unge skipbrudne menneskene lenge klarte å holde seg fast i vraket, men til slutt måtte gi tapt. Men kampen for å overleve ble ikke undervurdert eller latterliggjort som et fåfengt forsøk på å trosse uovervinnelige krefter. Det ble i stedet en naturlig del av den store helheten: Kampen var en del av livet.

Kystboerne var vant til å leve med farene fra havet, og blant annet storsildfisket hadde ifølge *Adresseavisen* alltid blitt betraktet som «et grufuldt og farefuldt Erhverv, der naarsomhelst kunde kræve sine Ofre».³⁴ Men når det gjaldt Titranulykken var det snakk om noe helt utenom det vanlige, og «hvis Størrelse savner Sidestykke i Mands Minde».³⁵ Som Seivaag skrev:

Det har ei hændt, det tør jeg sige,
 Nei ikke paa tre hundred' Aar,
 At det har gaa't saa mange Ofre
 J Havets Dyb, som dette Aar.
 Det mindes ei i Alderstand,
 Slig Død og Sorg ved Frøiens Land.

I motsetning til visen om Talgsjøulykken er det altså fokus på det ekstraordinære ved akkurat dette tilfellet. Selv om havet ble oppfattet som en overmakt, var det altså ikke slik at kystboerne anså seg selv som overmannet i *alle* situasjoner. Selv om Seivaag

påpekte at Gud «naar vi det mindst tror» kan kalle oss til sitt rike, og at våre dager på jorden er «strød med Sorg og Klage», så kunne Titranulykken pekes ut som en begivenhet det ikke kunne forventes at noen var forberedt på.

For kystboerne handlet det om å ha mot og vilje til å kjempe i hverdagen. Det var på havet de hadde sitt levebrød, og de kunne ikke avskrekkes fra å ferdes på sjøen i dårlig vær. I *Adresseavisen* etter Titranulykken ble det poengtert at kystboerne «ikke er bange for en 'Dravat'!»³⁶ – et begrep for voldsomt og plutselig uvær til sjøs.³⁷ Dette var mennesker som hadde erfaring med havets brutaliteter. Her blir det interessant å trekke inn et begrep brukt i en annen vise om Titranulykken, trolig skrevet av forlegger Georg Nancke i Trondheim: «I Farer var de – heltbefarne/ Der banket Mod i hvert et Bryst».³⁸ Begrepet «heltbefarne» ble brukt om matroser som hadde seilt i 36 måneder og gjennomført to eller fire lengre reiser.³⁹ Koblingen til kystboere som hadde erfaring med havets farer, kan derfor gi assosiasjoner til nærmest en slags «profesjonalitet» i møtet med kystlivets harde realitet.

Skillingsvisene handler på mange måter om at menneskene måtte vite når de skulle overgi seg og stole på Gud, og fokusere på det de faktisk kunne gjøre noe med. Det handlet om en forståelse for hvordan livet ved kysten var avhengig av å tilpasse seg naturkreftene, været og sesongene. For kystboerne var ikke havet noe som skulle overvinnnes, temmes, kultiveres eller manipuleres, men det var noe som skulle læres å kjenne og læres å leve med på godt og vondt.

Helter, skurker og syndebukker

I de tre visene om «Ingermanland», Titranulykken og Talg-sjøulykken er det ingen enkeltpersoner som blir trukket fram på samme måte som for eksempel offeret eller synderen i forbrytelsesvisene. Dette blir spesielt merkbart hvis vi sammenligner

med andre muntlige fortellinger om forlis, hvor vi kan finne eksempler på både helter og skurker. Spesielt kapteinene har blitt trukket fram som potensielle syndebukker for ulykkene. Visen om det russiske skipet «Ingermanland» starter med flere vers som beskriver det norske landskapet og kysten:

Paa Vesterkysten af Norges Land.
 Der er saa farlige Vande,
 Det maatte saamangen befaret Mand
 I storm og Uveir sande.

Det legger i utgangspunktet opp til en fortelling om en utenlandsk kapteins møte med det norske landskapet. I muntlige beretninger om forlis er dette en type fortelling som lett kunne få et sterkt moraliserende budskap. Kapteinen blir utpekt som syndebygg, ikke nødvendigvis på grunn av manglende navigeringsferdigheter, men på grunn av manglende respekt for det norske kystlandskapet. Det er derfor hans hovmod og arroganse som blir straffet med et tragisk utfall.

I en muntlig beretning om forliset av et engelsk skip ved Leka, nord i Trøndelag, i 1745, ble det norske kystlandskapet og kystboernes lokalkunnskap, tross av skipperen. Hovmodig og stolt kom han med utsagnet «Holder den norske klippe, holder også den engelske kabel». Men kabelen røk og ulykken var et faktum.⁴⁰ Dette er et element vi finner igjen i flere ulike versjoner langs kysten, og alltid handler det om den utenlandske kapteinens hovmod. Det virker nærmest å være et forsøk på å latterliggjøre det utenlandske i møte med det norske, men også om å lete etter menneskelige feil, som kunne gi en forklaring på ellers meningsløse ulykker. En slik søken etter syndebukker finner vi tilsynelatende ikke i visen om «Ingermanland», i hvert fall ikke like eksplisitt framstilt.

Melodien til visen om «Ingermanland» er hentet fra den svært populære «Zinklars vise», som handler om George Sinclair og hans kompani av skotske soldater. De skulle krysse Norge for å komme til Sverige, hvor de skulle kjempe mot Danmark-Norge under Kalmarkrigen (1611–1613). Under reisen ble de overfalt av norske bønder og bare 18 av 400 skotske soldater overlevde.⁴¹ Hvis vi kan gå ut ifra at melodien hadde betydning for innholdet og budskapet i visen, foruten å tjene som en kjent melodi for allmuen, kan dette gi et interessant perspektiv på beretningen om «Ingermanland». Når Zinklars vise ble brukt som melodi på en vise om nærmere tusen russeres møte med den norske kyst – en hendelse hvor mange mennesker omkom – kan det ha vært med på å skape assosiasjoner til hvordan utenlandske krefter kom til kort i møte med det norske og det lokale.⁴²

«Ingermanland» var et over femti meter langt fullrigget, tremastet orlogsskip, utrustet med 74 kanoner og med nesten tusen mann om bord.⁴³ Her vil det være mulig å se likhetstrekk mellom det store russiske fartøyet og hærstyrken fra Skottland. Begge utgjorde utenlandske militære enheter, i møte med det norske landskapet. Men i stedet for å trekke fram den russiske kapteinens møte med den norske kyst, ble det i stedet lagt vekt på en personifisering av selve skipet: «Det kjæmped længe med voldsom Blæst, Alt til paa Grunde det stødte». Det som i utgangspunktet virker som såpass store enheter at de skulle kunne motstå de norske bøndenes motstand (hærstyrken), eller den værharde norskekysten (skipet), viser seg å ha lite å stille opp med når alt kommer til alt. «Ingermanlands» forlis kan derfor sees i sammenheng med en dyptgående ærefrykt for naturkreftenes råskap, samtidig som det understreker lokalkunnskapens viktighet, og dermed gir en viss trygghet til kystboere som innehar denne kunnskapen.

Det russiske mannskapet og passasjerene om bord i «Ingermanland» blir på ingen måte framstilt som en trussel mot

det norske folk på samme måte som de skotske soldatene. De ble i stedet, i likhet med de norske kystboerne under Titran- og Talgsjøulykken, et offer for den virkelige trusselen: havet. I visen om «Ingermanland» ble bølgene personifisert som en slags jeger, som brøt seg inn i skipsrommet på leting etter sitt bytte, og som senere ble mettet av de mange likene som havnet i sjøen. Det var derfor bølgene som utgjorde skurkeskikkelsen, fordi det var de som truet mennesket: «De styrte sig ind i Rummet fort / Og søge blandt Folket sit Bytte». I visen om Titranulykken ble også fiskerne «til Rov paa Havets Bund», og i Talgsjøvisen ble båten et «Bytte» for stormen. En slik personifisering av havet og bølgene finner vi også i avisene, hvor det var snakk om «det lunefulde Hav»,⁴⁴ og «Gud Neptun» som har «utdspyet hele sin Vrede over Norges Kyst». ⁴⁵ Dette utgjorde altså menneskenes motpart i kampen for overlevelse, hvor de til stadighet ble stående maktesløse: «Forgjæves er Skud, og forgjæves er Bøn». ⁴⁶ Naturkreftene har overgått dem alle.

Samtidig som de tre skillingsvisene unngår å utpeke noen syndebykker, er de også helt blottet for helter. Det finnes mange eksempler på at enkeltpersoner har risikert liv og helse for å berge skip og folk under svært vanskelige forhold, og flere kystboere har oppnådd æresmedaljer og heder for sin innsats. Dette gjelder blant annet Medaljen for edel dåd, som ble opprettet ved kongelig resolusjon i 1885. De som overlevde forliset av «Ingermanland» manglet ikke på lovord om beboerne langs sørlandskysten i 1842. Likevel var ofte realiteten at mulighetene for å berge liv var undergitt ytre krefter, som vær- og strømforhold. Selv de modigste blant befolkningen kunne motvillig bli stående som passive tilskuere på land.

Vi, Mennesker, som var paa Landet,
 Var Vidne til den store Nød,
 Ei turde vove os paa Vandet,

Men gav Aarsagen hen til Død.
 Det var for dem en bitter Sag
 Og bliver oplyst paa Dommedag.⁴⁷

I verket *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* fra 1777, har den danske historikeren Ove Malling samlet et utvalg fortellinger, som skulle illustrere ulike dyder til etterfølgelse. Når Malling skulle framheve dyden menneskekjærlighet valgte han blant annet en beretning om forlis. Hendelsen han valgte var et tilfelle hvor bare én person berget livet, og lokalbefolkningen ble stående som maktesløse vitner på land.⁴⁸ Maktesløsheten betydde ikke at lokalbefolkningen ikke innehadde dyden menneskekjærlighet, men handlet om den realiteten de sto overfor. Selv i håpløse situasjoner kunne de imidlertid ha mulighet til å utvise heltomot og styrke. De mektige naturkreftene skulle på den måten ikke forårsake passivitet og apati, men heller utløse en sterkere vilje når de fikk sjansen. Selv om kystboerne ikke maktet å berge resten av mannskapet på det engelske skipet, kunne de likevel klare å gjøre et aller siste forsøk på å berge sistemann.

I alle de tre skillingsvisene finner vi lignende eksempler på dyden menneskekjærlighet. For budskapet om de tragiske hendelsene var tydelig noe som fikk enhver til å reagere: «Ved slig Ulykke hver Menneskeven Vel dybt i Hjertet maa bløde».⁴⁹ Sympatien for de omkomne var stor, og det samme var medfølelsen for de som ble sittende igjen i sorg og jammer.

De etterlatte

Skillingsvisene var med på å understreke at livet bydde på mye motgang og mange harde prøvelser. Samtidig ble det tydelig at den grad av nød og prøvelse som en familie ble utsatt for, når

Mor og barn ved sjøen av J. C. Dahl, 1840 (*Barber Institute of Fine Arts/Wikimedia Commons*).

forsørgeren forsvant på havet, var av en helt spesiell karakter. De to visene om hjemlige forlis vier derfor mye plass til å fremme sympati og støtte til de etterlatte, og å forsikre om at Gud ser dem og er med dem i den vanskelige tiden.

Men Herren, som er alles Fader
 Og er den rette Trøstemand,
 Han gjør det godt, som Havet skader,
 Naar vi til ham fremgaa med Bøn,
 Han er en Ven, der evig staar
 Og læger alle Hjerter-Saar.⁵⁰

Narve Fulsås mente at den religiøsitet som kom til uttrykk i skillingsvisene skilte seg til en viss grad fra den kirkelig aksepterte kristendommen, fordi sistnevnte hadde større fokus på at man måtte gjøre seg fortjent til frelse. Fulsås mener derfor at skillingsvisene viser lite av det vekkelseskristne kravet om omvendning og

personlig tro.⁵¹ Sørgevisene skulle altså ikke utgjøre en streng moralpreken eller være et aktivt element i den kristne oppdragelsen, men i stedet stå som en betryggende annerkjennelse av kystbefolkningens harde levekår. De prøvelser som kystboerne ble utsatt for i møte med de voldsomme naturkreftene, var ikke noe de hadde skyld i selv.

Sørgevisene om Titran- og Talgsjøulykken peker på hvordan uværet var en del av Guds plan og derfor handlet det ikke så mye om kystboernes livsførsel, men i stedet om at deres tid var kommet. Av denne grunn ble også all bønn til Gud forgjeves, fordi det var han som forvoldte den store overordnede planen. Det virker derfor som om de omkomne ville oppnå frelse, uansett hva de hadde gjort i livet før. Likevel kan vi finne eksempler på at personlig tro og omvendning var viktige tema også i skillingsvisene.

I visen om Talgsjøulykken finner vi det tydeligste budskapet om at mennesket ikke bare skal være passive brikker, men sørge for å være beredt:

Naar vi betænker denne Time,
 Hvert Hjerte smeltes maa af Graad.
 Saa hastig de sin Død mon finde,
 Eksempel der for en og hver,
 At vi beredte være maa,
 Naar Herren kalder os herfra.

I begge sørgevisene er det fokus på hvordan de omkomne, de som observerte ulykken fra land og de etterlatte, måtte stå til rette for sine handlinger. For når Herren kaller oss til seg, «skal de frem for Guds Basune Enhver at gjøre Regenskab».⁵²

Begge sørgevisene inneholder også uttrykket «Det var for dem en bitter Sag, Og blir oplyst paa Dommedag». Ved Talgsjøulykken gjaldt dette for de omkomne, men i visen om Titranulyk-

ken blir dommedagsbegrepet brukt om de som bevitnet tragedien fra land. I utgangspunktet virker det som en slags forsikring om at de som har opplevd stor sorg og nød vil bli kompensert. Men visen om Talgsjøulykken kommer også med en advarsel:

Bevæbnet maa du stedse være
 Og sørge for din arme Sjæl.
 Har du paa mørke Veie vandret,
 Og ei har elsket Livets Vel.
 Da vaagner du i Sorgens Land,
 Naar du gaar ud i den sidste Gang.

Med riktig, kristen livsførsel vil de omkomne og de etterlatte møtes igjen i himmelen. Den brå død som ulykker på havet medførte, utgjorde ikke nødvendigvis en brå slutt. I stedet utløste det en ekstra tung og vanskelig tid for de som satt igjen, før de endelig kunne forenes i himmelen.

Begge sørgewisene utgjør en bønn om at Gud må dempe sorgen for de etterlatte, og være til stede for dem i hverdagen. Både visen om Titran- og Talgsjøulykken har den samme melodien fra salmen *Hvo ene lader Herren raade*, som nettopp handler om å takke Gud for hjelp i en vanskelig tid.⁵³ Dermed understrekes viktigheten av et personlig forhold til Gud, spesielt ved den typen prøvelser som kystboerne ikke nødvendigvis kunne forventes å makte på egenhånd.

*

De tre skillingsvisene om «Ingermanland», Titranulykken og Talgsjøulykken gir oss et innblikk i en kystkultur preget av de voldsomme naturkreftene ytterst mot havet. Kystboerne måtte godta at det var farlig å ferdes på sjøen, at uværet kunne komme når som helst, og at de risikerte å miste sine nærmeste hver gang

de la ut med båt. Skillingsvisene bar bud om de mange ulykkene på sjøen, men ble samtidig en trøst for de som ble sittende igjen. De ga rom for handling, med håp om frelse og evig liv, samtidig som de lindret og ga form til sorgen. Tilværelsen var ikke håpløs, så lenge kystboerne kunne tilpasse seg forholdene. På denne måten kunne de tjene til livets opphold ved kysten, samtidig som de forholdt seg til det utemmelige havet. Fatalisme og pågangsmot eksisterte side om side, idet mennesket forsøkte å finne sin plass i den store helheten, sammensatt av gudommelige krefter og praktiske forhold.

Noter

- 1 Riding, «Shipwreck in French and British Visual Art, 1700-1842», 113-114.
- 2 Fet. *Lesande bønder* (Oslo: Universitetsforlaget, 1995), 21.
- 3 Fet. *Lesande bønder*, 24-25.
- 4 Statsarkivet i Trondheim, Fosen fogderi, Vrak- og hittegods vedrørende, Fbh L0481 1810, Attest fra sogneprest Tobias Brodtkorb, Dolmøy prestegård 10.oktober 1816.
- 5 Brandtzæg, «Rene toner, falske nyheter», 12.
- 6 Anon. *En sørgelig Vise om Linieskibet Ingermannland, der forliste ved Oxø, hvorved 410 Mennesker omkom.* (Trondheim: u.å. NTNU Gunnerusbiblioteket, V. box 3:7.).
- 7 *Den Constitutionelle* 1842-09-20.
- 8 *Norsk Handels-Tidende* 1842-09-17.
- 9 *Den Norske Rigstidende* 1842-09-30.
- 10 Scivaag, *En Minde-Krans om den store Sjøulykke som foregik paa Titterhavet ...* (Trondheim: 1900. NTNU Gunnerusbiblioteket, V. box 2:60).
- 11 Hitterslekt, «Peder Anbjørnsen Seivåg».
- 12 Scivaag, *En Mindekrands over den sørgelige Tildragelse, der foregik ved Kristiansund paa den saakaldte Talgø i Aaret 1885 ...* (Trondheim: u.å. NTNU Gunnerusbiblioteket, V. Box 7:184).
- 13 Sørensen, «Ingermandland, historien bak en gjenstand», *Vestagdermuseet*. 2017-10-15. <https://www.vestagdermuseet.no/ingermandland-historien-bak-en-gjenstand/>.
- 14 Bratbak. *Russere langs norskekysten* (Sandnes, Commentum Forlag AS, 2012), 33.
- 15 *Kristiansundsposten* 1885-12-08.
- 16 Scivaag, *En Minde-Krans om den store Sjøulykke som foregik paa Titterhavet ...*
- 17 Anon. *En sørgelig Vise om Linieskibet Ingermannland ...*
- 18 Scivaag, *En Mindekrands over den sørgelige Tildragelse, der foregik ved Kristiansund paa den saakaldte Talgø i Aaret 1885 ...*
- 19 Anon. *En sørgelig Vise om Linieskibet Ingermannland ...*
- 20 Fulsås. *Havet, døden og været* (Oslo, Det norske samlaget, 2003), 46-47.

- 21 Fulsås. *Havet, døden og været*, 47.
- 22 Seivaag, *En Mindekrands over den sørgelige Tildragelse, der foregik ved Kristiansund paa den saakaldte Talgso i Aaret 1885 ...*
- 23 *Den Constitutionelle* 1842-09-29.
- 24 Govorov. *Linjeskibet «Ingermanlands» forlis udenfor Norges sydkyst den 11te september 1842* (Mandal: Lindesnes aksietrykkeri, 1903), 74.
- 25 *Trondhjems Adresseavis*, «Frygtelig Ulykke for Titran». 1899-10-16.
- 26 *Trondhjems Adresseavis*, «Flere Fyre paa Frøien». 1899-10-20.
- 27 *Trondhjems Adresseavis*, «Den store Ulykke. Flere Oplysninger». 1899-10-24.
- 28 *Trondhjems Adresseavis*, «Den Store Ulykke. For Titran. Rædsomt Skue». 1899-10-18.
- 29 Fulsås. *Havet, døden og været*, 47.
- 30 Brox. *Havet tok dem* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1987), 144-150.
- 31 *Trondhjems Adresseavis*, «Offerdag til de Efterladte». 1899-10-20.
- 32 *Trondhjems Adresseavis*, «Den Store Ulykke. For Titran. Rædsomt Skue». 1899-10-18.
- 33 *Trondhjems Adresseavis*, «Den Store Ulykke, Frygtelige Tilstande». 1899-10-23.
- 34 *Trondhjems Adresseavis*, «Fra Frøien, Forfærdelig Storm. Store ulykker». 1899-10-16.
- 35 *Trondhjems Adresseavis*, «Frygtelig Ulykke for Titran». 1899-10-16.
- 36 *Trondhjems Adresseavis*. «Den Store Ulykke, Frygtelige Tilstande». 1899-10-23.
- 37 *Store norske leksikon*, «dravat».
- 38 Nancke, *Mindesang om den frygtelige Sjøulykke ved Titran ...* (Trondheim: 1899. NTNU Gunnerusbiblioteket, V. box 2:51).
- 39 *Ordbog over det danske sprog*, «hel-befaren».
- 40 Furre. *Gjennom brått og brann* (Espa: Lokalhistorisk forlag, 1992), 17.
- 41 Wikipedia, «Zinklars vise».
- 42 Om bruk av kontrafaktum (å sette ny tekst til kjent melodi) som utgangspunkt for å endre meningsinnhold i trykte sangtekster, se Una McIlvenna, «The Power of Music: the Significance of

- Contrafactum in Execution Ballads», i *Past and Present* 229.1 (2015): 47–89.
- 43 Wikipedia, «Ingermanland (1842)».
- 44 *Trondhjems Adresseavis*. «Den Store Ulykke. Flere Oplysninger». 1899-10-24.
- 45 *Trondhjems Adresseavis*. «Den Store Ulykke Frygtelige Tilstande». 1899-10-23.
- 46 Anon. *En sørgelig Vise om Linieskibet Ingermannland ...*
- 47 Seivaag, *En Minde-Krans om den store Sjøulykke som foregik paa Titterhavet ...*
- 48 Malling. *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* (København: Gyldendals Forlag, 1777), 48-51.
- 49 Anon. *En sørgelig Vise om Linieskibet Ingermannland ...*
- 50 Seivaag, *En Mindekrands over den sørgelige Tildragelse, der foregik ved Kristiansund paa den saakaldte Talgsø i Aaret 1885 ...*
- 51 Fulsås. *Havet, døden og været*, 45.
- 52 Seivaag, *En Mindekrands over den sørgelige Tildragelse, der foregik ved Kristiansund paa den saakaldte Talgsø i Aaret 1885 ...*
- 53 Holsvik. *Salmediktere i våre salmebøker* (Oslo: H. Aschehoug & Co, 1950), 30–31.

Litteratur

- Brandtzæg, Siv Gøril. «Rene toner, falske nyheter: Skillingviser i det tidligmoderne Skandinavia». *Kultur & Klasse* Nr. 128 (2019): 11–38.
- Bratbak, Bjørn. *Russere langs norskekysten – skipsfart og forlis*. Sandnes: Commentum Forlag AS, 2012.
- Brox, Karl H. *Havet tok dem: en beretning om Titran-ulykken 1899*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1987.
- Fet, Jostein. *Lesande bønder: litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.
- Fulsås, Narve. *Havet, døden og været: Kulturell modernisering i Kyst-Noreg 1850–1950*. Oslo: Det norske samlaget, 2003.
- Furre, Johs. *Gjennom brått og brann: skipsforlis ved Leka 1701–1944*. Espå: Lokalhistorisk forlag, 1992.
- Govorov, Apollon Ivanovitch. *Linjeskibet «Ingermanlands» forlis udenfor Norges sydkyst den 11te september 1842*. Mandal: Lindenes aksietrykkeri, 1903.
- Holsvik, Ivar. *Salmediktere i våre salmebøker*. Oslo: H. Aschehoug & Co, 1950.
- Malling, Ove. *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenerne*. København: Gyldendals Forlag, 1777.
- Riding, Christine. «Shipwreck in French and British Visual Art, 1700–1842: Vernet, Northcote, Géricault, and Turner». I *Shipwreck in Art and Literature: Images and Interpretations from Antiquity to the Present Day*, redigert av Carl Thompson, 112–132. New York: Routledge, 2014.

Skillingstrykk

- Anon. *En sørgelig Vise om Linieskibet Ingermannland, der forliste ved Oxo, hvorved 410 Mennesker omkom*. Trondheim: u.å. NTNU Gunnerusbiblioteket, V. box 3:76.
- Seivaag, Peder Anbjørnsen. *En Minde-Krans om den store Sjøulykke som foregik paa Titterhavet Natten til den 14de Oktober 1899, da en heftig Cyklon af Nord-Nordvest brød frem over det oprøre Hav, hvorved 150 Menneskeliv fandt sin Død i de brusende Bølger. Alle disse Forulykkede var fra forskjellige Kanter*. Trondheim: 1900. NTNU Gunnerusbiblioteket, V. box 2:60.

Seivaag, Peder Anbjørnsen. *En Mindekrands over den sørgelige Tildragelse, der foregik ved Kristiansund paa den saakaldte Talgso i Aaret 1885 den 5te December, da fire Personer fra Skomsø fra Smølen omkom i en ynkelig Tilstand. Disse Forulykkede var: Kristian Kristensen, af Alder 49 Aar og hans Søn Kristian Kristensen, 17 Aar og Steddatter Ragnhild Larsdatter, 24 Aar og Bernhard Børssvendsen, 17 Aar gammel. Dertil forulykkedes nogle Uger senere nævnte Kones Ægtemage, Karl Magnus Kristoffersen, 28 Aar. Alle disse var hjemmehørende paa Skomsøen.* Trondheim: u.å. NTNU Gunnerusbiblioteket, V. Box 7:184.

Nancke, Georg. *Mindesang om den frygtelige Sjøulykke ved Titran Natten mellem 13de og 14de Oktober 1899, hvor henved 150 Mennesker omkom.* Trondheim: 1899. NTNU Gunnerusbiblioteket, V. box 2:51.

Aviser

Den Constitutionelle

1842-09-20.

1842-09-29.

Den Norske Rigstidende, 1842-09-30.

Norsk Handels-Tidende, 1842-09-17.

Kristiansundsposten, 1885-12-08, «Ulykkestilfælde».

Trondhjems Adresseavis

1899-10-16, «Fra Frøien, Forfærdelig Storm. Store ulykker».

1899-10-16, «Frygtelig Ulykke for Titran».

1899-10-18, «Den Store Ulykke. For Titran. Rædsomt Skue».

1899-10-20, «Flere Fyre paa Frøien».

1899-10-20, «Offerdag til de Efterladte».

1899-10-23, «Den Store Ulykke, Frygtelige Tilstande».

1899-10-24, «Den store Ulykke. Flere Oplysninger».

Nettsider

Hitterslekt, «Peder Anbjørnsen Seivåg», 2019-08-31. <http://www.hitterslekt.no/getperson.php?personID=I39345&tree=1>.

Sørensen, Birgitte. «Ingermandland, historien bak en gjenstand», *Vestagdermuseet*. 2017-10-15. <https://www.vestagdermuseet.no/ingermandland-historien-bak-en-gjenstand/>.

Store norske leksikon, «dravat», 2020-07-16. <https://snl.no/dravat>.

Ordbog over det danske sprog, «hel-befaren», 2020-07-23. <https://ordnet.dk/ods/ordbog?query=heltbefaren>.

Wikipedia, «Zinklars vise», 2020-12-30. https://no.wikipedia.org/wiki/Zinklars_vise.

Wikipedia, «Ingermanland (1842)», 2020-10-11. [https://no.wikipedia.org/wiki/%C2%ABIngermanland%C2%BB_\(1842\)](https://no.wikipedia.org/wiki/%C2%ABIngermanland%C2%BB_(1842)).

Utrykte kilder

Statsarkivet i Trondheim, Fosen fogderi, Vrak- og hittegoods vedrørende, Fbh L0481 – 1810, Attest fra sogneprest Tobias Brodtkorb, Dolmøy prestegård datert 1816-10-10.